

OLIGOFRENOPEdagogikada Aqli Zaif Bolalar Uchun Didaktik Materiallar Yaratish

Qahramonova Zebuniso Raufjon qizi.

Axborot texnologiyalari va menejment universiteti

Defektologiya yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada aqli zaif bolalar ta'limida didaktik materiallarning o'rni, ularni ishlab chiqish prinsiplari va qo'llash metodlari haqida so'z yuritiladi. Oligofrenopedagogika sohasi nuqtayi nazaridan maxsus ta'lim muassasalarida qo'llanilayotgan o'quv materiallari, ularning samaradorligi, shuningdek, zamonaviy texnologiyalar asosida tayyorlangan vositalarning ta'siri yoritilgan.

Kalit so'zlar: oligofrenopedagogika, aqli zaif bolalar, didaktik materiallar, maxsus ta'lim, rivojlantiruvchi o'yinlar, sensor rivojlanish, individual yondashuv

Kirish

Oligofrenopedagogika – bu aqli zaif bolalar bilan ishlashga yo'naltirilgan maxsus pedagogika sohasi bo'lib, uning asosiy vazifasi aqliy rivojlanishida cheklolarga ega bo'lgan bolalarni o'qitish, tarbiyalash va ijtimoiy moslashtirishdan iborat. Aqli zaif bolalar axborotni qabul qilish, tahlil qilish, tushunish va eslab qolishda muayyan qiyinchiliklarga duch keladilar. Shu sababli ularning o'quv jarayonida oddiy darslik va vositalardan foydalanish samara bermaydi. Aynan shuning uchun ularning ehtiyojiga mos, maxsus yaratilgan didaktik materiallar muhim ahamiyat kasb etadi.

Aqli zaif bolalar uchun mo'ljallangan didaktik materiallar ikki asosiy vazifani bajaradi: birinchidan, o'quv faoliyatini soddalashtirish va tushunarli qilish, ikkinchidan, bolaning kognitiv, emotsional va harakat faoliyatini rivojlantirish. Ushbu materiallar vizual, taktil va kinestetik sezgilarni faollashtiruvchi shaklda bo'lishi kerak.

Didaktik vositalarni yaratishda quyidagi tamoyillarga amal qilinadi:

- Soddalik va tushunarlilik – har bir topshiriq yoki tasvir bolaning qobiliyatiga mos, ortiqcha tafsilotlarsiz bo'lishi kerak.
- Ko'rgazmalilik – aqli zaif bolalar uchun ko'p hollarda so'zli tushuntirish yetarli bo'lmaydi, shuning uchun rangli rasmlar, real obyektlar, predmetli ko'rgazmalar, piktogrammalar qo'llaniladi.
- Sensor integratsiya – ko'rish, eshitish, teginish orqali faoliyatga jalb etish, ayniqsa erta yoshdagi bolalarda juda muhim.

- Qayta-qayta mustahkamlash imkoniyati – didaktik materiallar bir necha marta bajarishga mo'ljallangan, turli darajadagi murakkablikdagi mashqlarni o'z ichiga olgan bo'lishi kerak.

Misol uchun, matematik ko'nikmalarni shakllantirishda turli rangli figuralar, sanash tayoqchalari, magnitli sonlar, puzzlar, kublar qo'llaniladi. Nutq rivojida esa rasmlar asosidagi hikoya tuzish, so'zlarni juftlash, tovush va harf tanishuvlari uchun karta-to'plamlar juda samarali hisoblanadi.

Zamonaviy ta'lim texnologiyalari asosida aqli zaif bolalar uchun interaktiv materiallar – planshetlar orqali topshiriqlar, logik o'yinlar, virtual konstruktiv dasturlar (masalan, "Bilimdon", "Darakchi bola") yaratilmoqda. Bu vositalar bolalarning mustaqil fikrlash, tez javob qaytarish, rang va shaklni farqlash ko'nikmalarini rivojlantiradi. Aqli zaif bolalarning rivojlanish xususiyatlarini inobatga olgan holda, didaktik materiallar yaratishda psixologik-pedagogik yondashuvlar muhim o'rin tutadi. Ularning diqqatini uzoq vaqt bir narsaga jamlashdagi qiyinchiliklari, tez charchab qolishi, yangi materialni qabul qilishda sekinlik kuzatilgani uchun, har bir material qisqa, aniq, takroriy va qiziqarli shaklda taqdim etilishi zarur. Bu yerda faol o'yin elementlari kiritilgan materiallar samarali bo'lib, bolalarda o'rganishga nisbatan ijobiy munosabat shakllanishiga yordam beradi.

Bunday didaktik vositalarni tayyorlashda pedagoglar ko'pincha multi-sensorli usullardan foydalanadilar. Bu degani – bolaga axborotni bir vaqtning o'zida bir nechta sezgi kanallari orqali (ko'rish, eshitish, teginish, harakat) yetkazish. Masalan, harfni o'rganishda uni ko'rsatish (vizual), talaffuz qilish (audio), qum yoki plastilin yordamida yasash (taktil) orqali ko'p kanalli o'rganish amalga oshiriladi. Bu usul materialni tezroq eslab qolish va mustahkamlash imkonini beradi.

Yana bir muhim jihat – o'quv muhiti va jihozlar. Oligofrenopedagogikada dars beriladigan maktab yoki guruh xonasi o'ziga xos tarzda jihozlanishi lozim. Didaktik materiallar saqlanadigan rangli konteynerlar, ko'rgazmali taxtalar, sensor rivojlanishga yo'naltirilgan burchaklar, real predmetlar bilan to'ldirilgan o'yin maydonlari bolalarning faol ishtirokini ta'minlaydi.

Zamonaviy texnologiyalar, xususan, raqamli didaktik vositalar, maxsus ilovalar va interaktiv dasturlar yordamida aqli zaif bolalar uchun adaptiv o'rganish muhiti yaratilmoqda. Bunday vositalar bolaning yoshi, rivojlanish darajasi va individual ehtiyojiga moslab sozlanadi. Misol uchun, "Special iApps" kabi maxsus ilovalar bolaga oddiy tushunchalarni o'zlashtirish, moslashtirilgan savol-javoblar orqali mashq qilish, o'z muvaffaqiyatlarini ko'rish imkonini beradi.

Didaktik materiallar tarkibida ijtimoiy moslashuvga xizmat qiluvchi topshiriqlar bo'lishi ham muhim. Masalan, "do'kondan narsa sotib olish", "mehmon kutish", "yo'lni kesib

o'tish" kabi real hayotiy vaziyatlarga oid topshiriqlar orqali bolalarda amaliy ko'nikmalar shakllanadi. Bunday topshiriqlarda ko'pincha rolga asoslangan o'yinlar, rasmi kartochkalar va vizual ssenariylardan foydalaniladi.

Yana bir dolzarb yo'nalish – individual ta'lim yo'llanmasi asosida ishlovchi didaktik to'plamlardir. Bunday to'plamlar har bir bolaga individual darajada yondashish, uning kuchli va sust tomonlarini aniqlab, mos rivojlantiruvchi materiallar tanlash imkonini beradi. Shu tarzda o'rgatish orqali bola o'zining kichik yutuqlari orqali katta motivatsiyaga ega bo'ladi. Aqli zaif bolalar uchun didaktik materiallarni ishlab chiqish nafaqat metodik jihatdan, balki psixologik-pedagogik rejalashtirish asosida olib borilishi kerak. Har bir material ularning rivojlanishidagi muayyan bosqichga mos kelishi, qiyinchilik darajasi esa o'rganish sur'atiga moslashtirilgan bo'lishi lozim. Shu sababli didaktik materiallar quyidagi bosqichlarda yaratiladi:

1. Diagnostik bosqich – bola psixologik va pedagogik jihatdan baholanadi, qaysi sohada muammolari mavjudligi aniqlanadi (diqqat, xotira, tafakkur, nutq, motorika).
2. Rejalashtirish bosqichi – bolaning o'ziga xos ehtiyojlariga mos holda o'rganiladigan mavzular va ularga tegishli material shakllari belgilanadi.
3. Model yaratish bosqichi – vizual, audio, kinestetik elementlar uyg'unlashtirilgan didaktik vositalarning namunalari ishlab chiqiladi.
4. Sinov va moslashtirish – tayyorlangan materiallar amalda qo'llab ko'riladi va zarur o'zgartirishlar kiritiladi.
5. Integratsiya va baholash – materiallar ta'lim tizimiga joriy qilinadi va ularning samaradorligi baholanadi.

Metodik yondashuv nuqtayi nazaridan aqli zaif bolalar bilan ishlashda qo'llaniladigan didaktik vositalar qayta takrorlashga asoslangan, qadam-baqadam harakatni talab qiladigan va ancha sekin o'zlashtiriladigan bo'lishi kerak. Masalan, so'z boyligini oshirish uchun "nomla – ayt – tanla – bog'la – gap tuz" ketma-ketligidagi materiallar ko'proq natija beradi.

Aqli zaif bolalar bilan ishlashda didaktik materiallar nafaqat bilim beruvchi, balki tuzatuvchi-reabilitatsion vazifani ham bajaradi. Bu vositalar bolaning emotsional holatini barqarorlashtirish, atrof-muhitga bo'lgan qiziqishini uyg'otish va muloqot qilish qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu sababli har bir dars davomida bu materiallarning individual ehtiyojlarga moslashuvchanligi saqlanishi lozim.

Didaktik materiallar pedagog tomonidan emas, balki bolaning ishtirokida – ya'ni bolani mustaqil faoliyatga jalb qilgan holda qo'llanilganda eng yaxshi natija beradi. Masalan, harflardan so'z tuzish, predmetlarni guruhlariga ajratish, hikoyalarni davom ettirish kabi topshiriqlar bolaning bilimga qiziqishini oshiradi. Shu bois, bunday vositalar bir tomonlama emas, balki ikki tomonlama muloqotni qo'llab-quvvatlaydigan shaklda bo'lishi kerak.

Didaktik vositalarning samaradorligi faqat ularning mazmuniga emas, balki taqdim etilish uslubiga ham bog‘liq. Pedagog har bir bolaga individual yondashgan holda, materialni moslashtirgan, unga qiziqarli shaklda taqdim etgan taqdirdagina ta‘lim jarayoni ijobiy kechadi.

Xulosa

Aqli zaif bolalar uchun mo‘ljallangan didaktik materiallar ularning psixologik-pedagogik ehtiyojlari asosida ishlab chiqilishi zarur. Bu materiallar nafaqat bilim berishi, balki bolani faollashtirishi, mustaqil o‘rganishga undashi va ijtimoiy moslashuvini qo‘llab-quvvatlashi kerak. Zamonaviy texnologiyalar asosida yaratilgan vositalar bu borada pedagoglarga keng imkoniyatlar yaratadi. Har bir bola uchun shaxsiylashtirilgan, qulay va qiziqarli o‘quv muhiti yaratish – oligofrenopedagogikaning muhim vazifasidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Rustamova D. “Maxsus pedagogika asoslari”, Toshkent, 2022
2. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta‘limi vazirligining maxsus ta‘lim bo‘yicha metodik qo‘llanmasi, 2023
3. G‘ofurova M. “Oligofrenopedagogikada amaliy yondashuvlar”, Toshkent, 2021
4. Vygotskiy L.S. “Defektologik psixologiya”, Moskva, 2019
5. Smirnova E.O., “Didaktika i razvitiye detey s intellektual’nimi narusheniyami”, Moskva, 2020